

Henryk Oślizło

Próba oceny skuteczności środków tymczasowych stosowanych wobec nieletnich

---

Palestra 42/1-2(481-482), 32-36

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Próba oceny skuteczności środków tymczasowych stosowanych wobec nieletnich

Środki tymczasowe, o których mowa w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich są odpowiednikami środków zapobiegawczych stosowanych wobec dorosłych sprawców przestępstw. Środki te funkcjonują od momentu ich orzeczenia do czasu przystąpienia do wykonywania końcowego orzeczenia o zastosowaniu środka wychowawczego, leczniczo-wychowawczego, poprawczego albo kary lub też do czasu umorzenia postępowania, chyba że sąd rodzinny postanowił inaczej.

Zapobieganie przestępczości i demoralizacji nieletnich jest nie tylko sprawą policji i wymiaru sprawiedliwości lecz również rodziców, nauczycieli, Kościoła ale i troską całego społeczeństwa, wymaga dlatego skoordynowanych działań opiekuńczo-wychowawczych i zapobiegawczych zmierzających do przeciwdziałania przestępczości i demoralizacji nieletnich. Tym bardziej że wiek nieletnich popełniających czyny karalne obniża się, a czyny popełniane przez nich są coraz groźniejsze i brutalniejsze. Wiek nieletnich, stopień ich demoralizacji, charakter czynów, sposób ich popełnienia oraz nieskuteczność dotychczas stosowanych środków rzutuje w sposób

decydujący na stosowanie przez sędziego rodzinnego środków tymczasowych. Stosowanie tych środków ma na celu wywołanie w psychice nieletniego poczucia, że jego zachowanie spotkało się z natychmiastową reakcją sądu oraz zapobieżenie takiemu zachowaniu się nieletniego, które mogłoby prowadzić do popełniania dalszych czynów karalnych lub pogłębiania się demoralizacji. Wobec nieletnich można tymczasowo zastosować: nadzór organizacji młodzieżowej lub innej organizacji społecznej, zakładu pracy, a także kuratora lub osoby godnej zaufania. Wydaje się, że te środki należy stosować kiedy nieletni znajduje się w korzystnej sytuacji rodzinnej i szkolnej. Środki te nie zmieniają sytuacji środowiskowej nieletniego, jedynie wprowadzają dodatkowy czynnik zewnętrzny, kontrolny i doradczy pomocny w prowadzeniu procesu wychowawczego przez rodziców lub opiekunów. Nie można więc liczyć na efektywność tego rodzaju środków w przypadku występowania zaburzeń w funkcjonowaniu rodziny (zaniedbania wychowawcze, alkoholizm, narkotyki, przestępczość itp.). Gdy nadzór taki nie spełnia celów wychowawczych to zachodzi konieczność

umieszczenia nieletniego w odpowiedniej placówce oświatowo-wychowawczej – pogotowiu opiekuńczo-wychowawczym. Placówki te nie dość, że są przepełnione, a kierowani są tam nieletni wymagający natychmiastowego odizolowania od dotychczasowego środowiska, to jednak z uwagi na ich otwarty profil (przebywają tam również dzieci ze spraw opiekuńczych), często zdarza się, że po doprowadzeniu tam przez policję nieletni dokonują niezwłocznie ucieczek i nieraz szybciej wracają do miejsca zamieszkania, niż powracający stamtąd konwój policji. Proces demoralizacji tych nieletnich przeważnie pogłębia się jako że popełniają nowe czyny karalne, nie realizują obowiązku szkolnego, a ponadto negatywnie oddziałują na środowisko, w którym przebywają. W stosunku do nieletnich dokonujących ucieczek (pogotowie opiekuńcze nie potrafi im skutecznie zapobiec) i dokonujących nowych czynów karalnych, ten środek jest absolutnie nieskuteczny. Wyjątkowym środkiem tymczasowym jest umieszczenie w schronisku dla nieletnich, które utożsamiane bywa z tymczasowym aresztowaniem w sprawach dorosłych (w przypadku orzeczenia kary pozbawienia wolności pobyt w schronisku zalicza się na poczet orzeczonej kary). Do schroniska dla nieletnich mogą być kierowani wyłącznie sprawcy czynów karalnych, którzy ukończyli 13 lat, gdy ujawnią się okoliczności przemawiające za orzeczeniem wobec nich zakładu poprawczego, a więc jeżeli przemawiają za tym, wysoki stopień demoralizacji nieletnich oraz okoliczności i charakter czynu, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji, a jednocześnie zachodzi uza-

sadniona obawa ukrycia się nieletniego bądź zatarcia przezeń śladów czynu lub gdy nie można ustalić jego tożsamości. Tak surowy środek tymczasowy wymaga szczególnych gwarancji procesowych, dlatego od wydania postanowienia o umieszczeniu w schronisku dla nieletnich nieletni musi mieć obrońcę (art. 49 u.p.n.). Jeżeli więc nieletni nie ma obrońcy z wyboru, to należy dla niego wyznaczyć obrońcę z urzędu. W zakresie powoływania i działania obrońcy stosuje się odpowiednio przepisy k.p.k. Ustanowienie obrońcy lub wyznaczenie obrońcy z urzędu odnosi się do całego postępowania, również postępowania wykonawczego. Obrońcy nieletniego doręcza się postanowienie o umieszczeniu nieletniego w schronisku wraz z uzasadnieniem oraz doręcza orzeczenia, zarządzenia i zawiadomienia, a także odpisy pism, które ustawa nakazuje doręczać stronom (art. 31 u.p.n.). Okres pobytu w schronisku przed rozprawą nie może przekroczyć trzech miesięcy, chyba że ze względu na szczególne okoliczności sąd rodzinny przedłuży ten pobyt na okres nie dłuższy niż dalsze trzy miesiące. Postanowienie o przedłużeniu pobytu nieletniego w schronisku, podobnie jak postanowienie o jego zastosowaniu jest zaskarżalne, a jego odpisy należy doręczać stronom oraz obrońcy nieletniego. Od paru lat mimo wzrostu liczby najcięższych przestępstw dokonywanych przez nieletnich sędziowie rodzinni są bezsilni z uwagi na stały brak miejsc w schroniskach, co w konsekwencji uniemożliwia im ochronę pokrzywdzonych przed skutkami dalszych brutalnych przestępstw dokonywanych przez nieletnich. Nie może być tak, że nieletni po dokonaniu czynu karalnego

ukrywa się i jest poszukiwany, a następnie ujęty przez policję, ale nie można go osadzić w schronisku do czasu rozprawy, by przeprowadzić niezbędne badania nieletniego i zapewnić prawidłowy bieg postępowania. Nieraz z braku miejsc nieletni przebywają w schroniskach kilkaset kilometrów od siedziby sądu, w którym prowadzona jest sprawa, co niewątpliwie utrudnia wykonywanie czynności procesowych i zwiększa społeczne koszty wymiaru sprawiedliwości przez ogromne koszty policyjnego konwoju. W schroniskach dla nieletnich nieletni powinni mieć możliwość nie tylko uczenia się, zdobywania zawodu, uprawiania sportu, spełniania praktyk religijnych i korzystania z usług religijnych, ale także powinien istnieć w niewielkim zakresie obowiązek wykonywania pracy na cele społeczne, bowiem wychowanie przez pracę jest moim zdaniem jedną z najskuteczniejszych metod wychowawczych. Zachodzi potrzeba ustawowego uregulowania w jakim zakładzie winni przebywać tymczasowo nieletni zatrzymani w schronisku dla nieletnich już po wyroku orzekającym zakład poprawczy z warunkowym zawieszeniem i umieszczeniem w okresie próby w zakładzie wychowawczym, do czasu uprawomocnienia się wyroku i wykonania orzeczenia gdy nie mogą z różnych powodów wracać do swojego kryminogennego środowiska, a są na tyle zdemoralizowani, że nie kwalifikują się, lub brak dla nich miejsc w pogotowiu opiekuńczym, do którego głównie kierowane są dzieci wymagające opieki (zwolnienie z schroniska w tym przypadku jest obligatoryjne). Najczęściej nieletni oczekują w swoim środowisku na umieszczenie w zakładzie wychowawczym nieraz wiele miesięcy.

W tym czasie często nie realizują obowiązku szkolnego, proces ich demoralizacji pogłębia się i demoralizują innych nieletnich. Dlatego też pilne jest utworzenie placówek, w których powinni przebywać nieletni oczekujący na miejsce w zakładzie wychowawczym, przede wszystkim ażeby nie przerwać idącego w pozytywnym kierunku (skoro orzeczono zakład poprawczy z warunkowym zawieszeniem) rozpoczętego w czasie pobytu w schronisku procesu resocjalizacji nieletniego. Jeżeli wychowanek schroniska wpływa demoralizująco na innych wychowanków, rażąco zakłóca zajęcia warsztatowe, szkolne, nawołuje do: nieposłuszeństwa, zbiorowych ucieczek, niszczenia mienia, narzuca innym wychowankom groźny model postępowania lub sam dokonuje ucieczki to na wniosek dyrektora schroniska sędziowie rodzinni powinni mieć możliwość w tych szczególnych przypadkach zamiany środka tymczasowego, schroniska dla nieletnich na tymczasowe aresztowanie. Ustawodawstwa krajów zachodnioeuropejskich np. Danii, Holandii wyjątkowo przewidują stosowanie tymczasowego aresztowania wobec nieletnich, którzy ukończyli 15 lat. Szczególnie zdemoralizowani nieletni przede wszystkim odpowiadający w warunkach art. 9 k.k., a więc gdy ukończyli 16 lat i dopuścili się zbrodni przeciwko życiu, zbrodni przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu albo umyślnie spowodowali ciężkie uszkodzenie ciała lub ciężki rozstrój zdrowia, muszą bowiem zrozumieć czym jest pobyt w schronisku i wagę czynów, których się dopuścili, co powinno być terapią szokową dla nieletnich wymagających poważnego ostrzeżenia.

W czasie mojej obserwacji nieletnich w wieku od 15 do 18 lat przebywających w aresztach w Danii zauważyłem, że sprawiają oni tam znacznie większe kłopoty wychowawcze niż aresztowani, którzy ukończyli 18 lat. Skoro po 4 sierpnia 1996 r. zgodnie z art. 222 § 1 k.p.k. wyłącznie sędziowie są uprawnieni do stosowania tymczasowego aresztowania, to niezrozumiałe jest, dlaczego ustawodawca pozostawił prokuratorom możliwość stosowania środka tymczasowego – umieszczenie w schronisku dla nieletnich w celu zabezpieczenia prawidłowego biegu postępowania przygotowawczego. Zróżnicowanie gwarancji dorosłego i nieletniego sprawcy w postępowaniu przygotowawczym na niekorzyść nieletniego, jest sprzeczne z konwencjami międzynarodowymi podpisanymi przez Polskę i wymaga ustawowego uregulowania, że jedynie sąd jest uprawniony do izolowania nieletnich w schronisku. Szczególnym środkiem tymczasowym jest umieszczenie nieletniego w policyjnej izbie dziecka, może to nastąpić przede wszystkim wobec nieletniego, co do którego istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełnił czyn karalny, gdy zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego albo zatarcia śladów czynu, lub gdy nie można ustalić jego tożsamości. Umieszczenie takie na mocy decyzji sędziego rodzinnego może być stosowane w przypadkach nie cierpiących zwłoki na okres do 14 dni i przeważnie stosowane jest po to, by sędzia rodzinny miał czas na poszukiwanie miejsca w schronisku. Nierzadko zdarza się, iż nieletni po dokonaniu groźnych czynów karalnych uciekają za granicę z uwagi na nieskuteczność środków tymczasowych i brak miejsc w schroniskach, przez co unikają odpo-

wiedzialności, a sprawom prowadzonym przeciwko nim nie można nadać biegu.

Skoro czyny karalne dokonywane przez nieletnich są coraz brutalniejsze i zjawisko to narasta, to organy państwa powinny temu zdecydowanie przeciwdziałać, dlatego koniecznym jest:

1) szybkie zwiększenie przez Ministerstwo Sprawiedliwości ilości miejsc w schroniskach dla nieletnich,

2) zliberalizowanie progów jakie stawia ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich przed zastosowaniem schroniska do poziomu jaki pozwala tymczasowo aresztować dorosłych sprawców przestępstw (art. 217 k.p.k.),

3) utworzenie przez Ministerstwo Edukacji Narodowej placówek wychowawczych, pośrednich pomiędzy pogotowiem opiekuńczym a schroniskiem dla nieletnich, w których mogliby być umieszczeni nieletni szczególnie zdemoralizowani, popełniający czyny karalne i wymagający natychmiastowej izolacji ze środowiska, w którym przebywają oraz nieletni oczekujący na umieszczenie w zakładach wychowawczych,

4) dostosowanie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich do podpisanych przez Polskę konwencji międzynarodowych przez ustalenie, iż jedynie sąd uprawniony jest do stosowania środka tymczasowego – schroniska dla nieletnich,

5) znowelizowanie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich przez umożliwienie:

- a) stosowania środka tymczasowego zakazu opuszczania kraju przez nieletniego,
- b) umieszczania nieletnich sprawców czynów karalnych na mocy decyzji sędziego rodzinnego w

- policyjnej izbie dziecka na okres nie przekraczający jednego miesiąca,
- c) przedłużenia stosowania schroniska dla nieletnich w szczególnie uzasadnionych wypadkach w ramach postępowania wyjaśniającego lub śledztwa prokuratorskiego, na czas ściśle określony, co zapobiegnie zwolnieniu ze schroniska z mocy ustawy po 6 miesiącach pobytu tam, nieletnich bandytów,
  - d) w szczególnie uzasadnionych przypadkach dokonywania przez sędziego rodzinnego na wniosek dyrektora schroniska dla nieletnich zamiany środka tymczasowego – schroniska na tymczasowe aresztowanie,

- e) oddziaływania wychowawczego poprzez wykonywanie pracy na cele społeczne przez nieletnich umieszczonych w schroniskach.

Mimo że nieletni w całym postępowaniu prowadzonym przeciwko nim mogą mieć obrońcę, to jednak praktyka pokazuje, że udział obrońców w postępowaniu w sprawach nieletnich jest ciągle niewielki. Większa i aktywniejsza rola adwokatów i prokuratorów w tym postępowaniu ułatwiłaby niewątpliwie sędziom rodzinnym ustalenie w każdej sprawie zgodnego z obiektywną rzeczywistością stanu faktycznego i lepsze poznanie osobowości nieletnich, a także trafniejsze i skuteczniejsze stosowanie środków tymczasowych, by lepiej chronić społeczeństwo przed negatywnymi skutkami niebezpiecznej przestępczości nieletnich.